

development. This involves the use of economic tools to stimulate environmentally friendly technologies and investments in the preservation of natural resources.

The conditions of globalization are constantly changing, and environmental law must constantly adapt to new challenges and trends in order to effectively protect the environment and ensure the sustainable use of natural resources.

In general, modern trends in the development of environmental law in the context of globalization indicate the need for cooperation, innovation and a comprehensive approach to solving environmental problems. Only through joint efforts at the international level can we ensure a sustainable and healthy future for our planet. Therefore, the global environmental policy priorities of any country in the world regarding effective nature management dictate the choice of environmental policy taking into account local, regional and global threats. The global nature of environmental problems makes it necessary to finance measures to eliminate threats and protect the environment, taking into account the priorities of global environmental policy and creating prerequisites for ensuring environmental safety in various countries and regions of the world.

It should be stated that currently the development of the system of normative legal acts aimed at the implementation of the state environmental policy is to some extent unsystematic and sometimes chaotic in nature, therefore this issue requires further research.

References:

1. Bobrovska N.V. Priorities of global environmental policy / N. V. Bobrovska // International Scientific Conference Innovative Economy: Processes, Strategies, Technologies: Conference Proceedings, January 27, 2017. Kielce, Poland : Baltija Publishing. Part II. 61-64.

2. Constitution of Ukraine. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine (VVR). 1996. №. 30. p. 141. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

3. On environmental protection: Law of Ukraine dated June 25, 1991 №. 1264-XII / Verkhovna Rada of Ukraine. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. 1991. №. 41. Art. 546.

4. On the Basic principles (strategy) of the state environmental policy of Ukraine for the period until 2030: Law of Ukraine dated February 28, 2019 №. 2697-VIII / Verkhovna Rada of Ukraine. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2019. №. 16. Art. 70.

5. Khilko M. I. Ecological safety of Ukraine: education. manual Kyiv National University named after Taras Shevchenko. Kyiv, 2017. pp. 25-27.

6. Obikhod A., Pylypiv V., Shliashenko I. Institutional principles of balanced nature management in the context of environmental and natural-technogenic safety. Scientific magazine "Economic Magazine XXI". K.: ST-Druk VKP LLC, 2015. №. 9-10. pp. 98-102.

КОММЕРЦИЯЛЫҚ КҰПИЯ ҚҰҚЫҚТЫҚ ҚОРҒАУ ОБЪЕКТІСІ РЕТІНДЕ

Акимжанова М.Т., PhD, қауымдастырылған профессор, Академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті

Салиев А.Е., Академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, заң факультетінің 2-курс магистранты

Зерттеу тақырыбының өзектілігі қоғамның әлеуметтік-экономикалық дамуының қазіргі кезеңіндегі ақпараттың ролін арттыру, оның жеке тұлға, қоғам және тұтастай мемлекет үшін мүліктік және мүліктік емес құндылық ретіндегі маңыздылығын мойындау арқылы анықталады. Мұның дәлелі зерттеу объектісі ретінде коммерциялық құпияға белсенді ғылыми қызығушылық болып табылады. [1;36]

Адамның немесе тұлғалардың бірлестіктерінің экономикалық (коммерциялық, шығармашылық, кәсіби) қызметін жүзеге асыру процесінде құрылған ақпараттың құпиясы жеке өмір саласымен тікелей байланысты және мүліктік емес, материалдық емес сипатқа ие,

өйткені ол интеллектуалдық қызметтің коммерциялық құнды нәтижесін пайдаланудан пайда алуды ғана емес, сонымен бірге жеке тұлғаның қоғамдағы дербестігін де қамтамасыз етеді, оның даралығын сақтау адамның жеке істеріне біреудің ерікті араласуын болдырмайды. Коммерциялық құпия туралы нормаларды бекіту тек өнерде ғана емес. Қазақстан Республикасы Азаматтық Кодексінің 126-бабында ғана емес, коммерциялық құпия туралы нормаларды бекіту коммерциялық құпия бойынша қатынастарды құқықтық реттеуді дамытудағы маңызды қадам болып табылады, өйткені ол коммерциялық құпия иесінің құқықтарын азаматтық және өзге де құқық салаларының, атап айтқанда, еңбек және әкімшілік құқық нормаларымен кешенді реттеуге және қорғауға ықпал етеді. [2] Азаматтық заңнаманың нормалары коммерциялық құпияның осындай түрлерінің ерекшелігін анықтайды, мысалы, өндіріс құпиясы (ноу-хау) және олардың иесін экономикалық қызметті жүзеге асыруда дараландыратын коммерциялық ақпарат; коммерциялық құпияның арнайы белгілерінің мазмұнын және басқа да нормаларды ашады.

Азаматтық заңнама азаматтық құқықтар объектілері деп қолма-қол ақша мен құжаттық бағалы қағаздарды, өзге де мүлікті, оның ішінде, құжатсыз бағалы қағаздарды, мүліктік құқықтарды; жұмыстардың нәтижелері мен қызметтер көрсетуді; интеллектуалдық қызметтің қорғалатын нәтижелерін және оларға теңестірілген дараландыру құралдарын; материалдық емес игіліктерді қоса алғанда, заттарды түсінеді. Коммерциялық құпияны құрайтын ақпаратқа кез келген сипаттағы (өндірістік, техникалық, экономикалық, ұйымдастырушылық және басқалар), оның ішінде ғылыми-техникалық саладағы интеллектуалдық қызметтің нәтижелері туралы мәліметтер, сондай-ақ олардың үшінші тұлғаларына белгісіз болуына байланысты нақты немесе әлеуетті коммерциялық құндылығы бар кәсіптік қызметті жүзеге асыру тәсілдері туралы мәліметтер кіруі мүмкін. үшінші тұлғалардың заңды негізде еркін қол жетімділігі жоқ және оларға қатысты мұндай мәліметтердің иесі коммерциялық құпия режимін енгізді. [2]

«Коммерциялық құпия», «ашылмаған ақпарат», «құпиялылық» - бұл үш түсініктер замануи бизнестің іскерлік ұғымындарында кеңінен қолданылады және коммерциялық құпияны қамтуы мүмкін, ашылмаған немесе құпия болып саналатын «ақпарат» ұғымына негізделген. Қолданыстағы заңнамасымен «ақпарат» ретінде не деп танылады? Ақпарат - бұл Қазақстан Республикасы Азаматтық Кодексінің 115-бабында көзделген азаматтық құқықтар объектілерінің бір түрі, ол тұлғалар, заттар, фактілер, оқиғалар, құбылыстар мен процестер туралы, оларды ұсыну нысанына қарамастан, арнайы қорғау режимі бар мәліметтер болып табылады. Нарықтық жағдайда ақпарат еңбек тиімділігі мен қаржылық капиталдың қайтарымын арттырудың қуатты құралы болып табылады және көбінесе экономикалық мәмілелер жасау кезінде айырбастың негізгі өнімі болып табылады. Қазақстан Республикасы Кәсіпкерлік кодексінің 28-бабына сәйкес коммерциялық құпияны қорғау коммерциялық құпияны құрайтын ақпаратты заңсыз алуға, таратуға не пайдалануға тыйым салуды білдіреді. Кәсіпкерлік субъектісі коммерциялық құпияны құрайтын ақпаратқа еркін қол жеткізуге құқығы бар тұлғалар тобын айқындайды және оның құпиялылығын қорғауға шаралар қабылдайды. [3]

Қазақстан Республикасы Азаматтық Кодексінің 126-бабының 1-тармағында «коммерциялық құпия» ұғымы «қызметтік құпия» ұғымымен біріктірілген және оның мынадай редакциясы бар: «азаматтық заңнамада қызметтік немесе коммерциялық құпияны құрайтын ақпарат, егер ақпараттың үшінші тұлғаларға белгісіз болуына байланысты нақты немесе әлеуетті коммерциялық мәні болған жағдайда, оған еркін қол жеткізу жоқ заңды негізде және ақпарат иесі оның құпиялылығын қорғауға шаралар қабылдайды». Екі «құпияның» арасындағы айырмашылық, егер екеуі де коммерциялық құндылыққа ие болса, мемлекеттік органдарда қызметтік құпия, ал кәсіпкерлік қызметпен айналысатын жеке және заңды тұлғаларда коммерциялық құпиясы деп танылады.

«Коммерциялық (қызметтік, банктік) құпия» ұғымы «құпиялылық» ұғымымен тығыз байланысты (латын тілінен *confidentia* - сенім). Нормативтік құқықтық актілермен немесе іскер әріптестердің арнайы келісімімен шектелген сенімгерлік ақпарат құпия деп танылады.

Коммерциялық (қызметтік, банктік) құпияны қамтитын ақпаратты заңсыз әдістермен ие болған тұлғалар, сондай-ақ жеке еңбек шартына қайшы қызметшілер немесе осы құпияны жария еткен азаматтық-құқықтық шартқа қайшы іскер серіктестер келтірілген залалдың орнын толтыруға міндетті және заңды жауапкершілікке тартылуы мүмкін. Коммерциялық құпия, банк құпиясы, не кредиттік бюроның кредиттік тарих деректері базасынан алынған кредиттік есептердің мәліметтері немесе ақпарат бар мәліметтерді сақтау міндеттерін, ол кәсіптік немесе қызметтік міндетіне байланысты өзіне мәлім болған тұлғаның олардың иелерінің келісімінсіз бұзуы, егер онда қылмыстық жаза қолданылатын әрекет белгілері болмаса, -елу айлық есептік көрсеткіш мөлшерінде айыппұл салуға әкеп соғады.[4]

Қазақстан Республикасы Азаматтық Кодексінің 1017-бабы іскерлік айналымға «ашылмаған ақпарат» ұғымын енгізді, ол өзінің мазмұны бойынша қаралған «коммерциялық (қызметтік, банктік) құпия», «қолжетімділігі шектеулі ақпарат» және «құпия ақпарат» ұғымдарының синонимі болып табылады. [5] Мұны 1-бап растайды: «Техникалық, ұйымдық немесе коммерциялық ақпаратты, оның ішінде үшінші тұлғаларға белгісіз (ашылмаған ақпарат) өндірістік құпияларды (ноу-хау) заңды түрде иеленетін тұлғаның, егер осы Кодекстің 126-бабының 1-тармағында белгіленген талаптар сақталса, осы ақпаратты заңсыз пайдаланудан қорғауға құқығы бар. Бұл шарттар келесідей: 1) ақпарат үшінші тұлғаларға белгісіз болуына байланысты нақты немесе әлеуетті коммерциялық құндылыққа ие; 2) оған заңды негізде еркін қол жетімділік жоқ; және 3) ақпарат иесі оның құпиялылығын қорғауға шаралар қабылдайды).

Ал, Қазақстан Республикасы Азаматтық Кодексінің 1019-бабына сәйкес ашылмаған ақпарат иесі осы ақпараттың мазмұнын құрайтын мәліметтердің барлығын немесе бір бөлігін осы Кодекстің 966-бабының нормаларына сәйкес жасалған лицензиялық шарт бойынша кез келген басқа тұлғаға бере алады. Мұндай құқық берілген тұлға лицензиат деп аталады және шарт бойынша алынған құпиялылықты қорғауға тиісті шаралар қолдануға міндеттенеді және оны үшінші тұлғалардың заңсыз пайдалануынан қорғауға шартта лицензиар деп аталатын осы құқықты берген тұлға сияқты құқықтарға ие болады. [5]

Жоғарыда қарастырылған құқықтық нормалардың мазмұнын және олардың түсініктемелерін ескере отырып, барлық заңды тұлғалардың басшылары және ашылмаған ақпараты (қызметтік, коммерциялық және заңмен қорғалатын өзге де құпияны қамтитын құпия мәліметтері) бар дара кәсіпкерлер оны қорғау мақсатында мыналарды қамтамасыз ететін шаралар қабылдауға міндетті:

1) құпия ақпаратқа рұқсатсыз қол жеткізуді болғызбау. Осы мақсаттарда құпия мәліметтердің нақты тізбесі (ашылмаған ақпаратты қамтитын құжаттар), оларды дайындауға, сақтауға және пайдалануға жауапты адамдардың шеңбері және оларды осындай ақпаратқа саралап жіберу тәртібі айқындалады. Бұдан басқа, құпия ақпаратқа жіберілген қызметкерлерге белгіленген рұқсат беру режимін сақтау үшін қажетті жағдайлар жасалуы тиіс;

2) егер мұндай қолжетімділіктің алдын алу мүмкін болмаса, оған рұқсатсыз қол жеткізу фактілерін уақтылы анықтау. Құпия ақпараттың материалдық жеткізгіштері сақталатын үй-жайлар визуалды және техникалық бақылау жүйелерімен қамтамасыз етілуі тиіс;

3) құпия ақпаратқа қол жеткізу тәртібін бұзудың қолайсыз салдарларын (экономикалық және моральдық залалды) барынша азайту. Компания қызметкерлеріне құпия құжаттармен жұмыс істеудің белгілі бір тәртібін сақтау қажеттілігі туралы хабарлануы және олармен тиісті келісімдер (шарттар) жасасу арқылы белгіленген тәртіпті бұзғаны үшін жауапкершілік туралы ескертілуі тиіс;

4) құпия ақпаратты өңдеу, беру және сақтау құралдарына әсер етуге жол бермеу. Бұл қаражат компанияның нақты қызметкерлеріне жеке тағайындалуы керек және оларды пайдалану қатаң бақылануы керек;

5) құпия ақпаратты қамтитын, оларға рұқсатсыз қол жеткізу салдарынан өзгертілген не жойылған құжаттарды тезірек қалпына келтіру мүмкіндігі. Компания үшін ең маңызды

ақпаратты қамтитын құжаттарды бірнеше данада жасау және әр түрлі қызметкерлердің жеке жауапкершілігімен әр түрлі үй-жайларда сақтау ұсынылады.

Осы шараларды іске асыру үшін әрбір компанияда «компаниядағы коммерциялық құпия туралы» Ережені әзірлеу және бекіту ұсынылады, онымен компанияның барлық қызметкерлері қол қойғызып танысуы тиіс. Құпия құжаттармен жұмыс істеуге жіберілген қызметкерлермен коммерциялық құпияны және қызметтік ақпаратты жария етпеу және қорғау туралы міндеттеме жасаған жөн. Сондай-ақ, құпия ақпаратты заңсыз пайдаланудың алдын алу мақсатында өз қызметкерлерінің беделін, сондай-ақ олардың материалдық құндылықтарды немесе ірі ақшалай сомалардың (пәтерлерді, қымбат автокөліктерді, шетелдік сапарларды және т.б. сатып алуды) болуын талап ететін әрекеттерді сатып алу жағдайларын қадағалау ұсынылады. [6]

Қорғау шараларын қолдану мәселелерін мемлекеттік орган емес, осы құқықтардың иелері өз қалауы бойынша шешеді. Коммерциялық құпияны қорғау құқығы өзінің мазмұны бойынша күрделі болып табылады және мүмкіндіктердің екі тобын қамтиды: а) өз бетінше, біржақты тәртіппен өз құқықтарын қорғау бойынша нақты және заңды іс-әрекеттер жасау (құқықтарды өзін-өзі қорғау жөніндегі іс-қимылдарды жүзеге асыру, жедел ықпал ету шараларын қолдану); б) құқық бұзушыға санкциялар жүктеуді талап ете отырып, сотқа, өзге де құзыретті органға жүгіну. Заңнамада және доктринада аталған құқықтарды қорғау әрекеттері азаматтық құқықтарды қорғау тәсілдері деп аталды. Коммерциялық құпияға субъективті азаматтық құқықтарды қорғау тәсілі деп коммерциялық құпия туралы заңнамада бекітілген мәжбүрлеу сипатындағы материалдық-құқықтық шаралар түсініледі, ол арқылы бұзылған (даулы) құқықтарды қалпына келтіру (тану) және бұзушыға әсер ету жүргізіледі. Коммерциялық құпияны қорғау әдісін таңдау осы құқықтың ерекшелігімен және қоғамдық қатынастардың осы саласындағы құқық бұзушылықтың сипатымен анықталады.

Коммерциялық құпияға құқықты бұзу ұғымы коммерциялық құпияны құрайтын ақпаратты өңдеу процесінде бұзушылықтарды анықтайтын коммерциялық құпия объектілеріне қауіп-қатерді ашатын белгілердің жиынтығы ретінде анықталуы мүмкін; тұлғалардың іс-әрекеттері және коммерциялық құпияға құқықты бұзушылықтардың көріну нысандары; құқықтық жағдайға байланысты компания ішіндегі және оның сыртқы байланыстарының арналарындағы коммерциялық құпияға құқықты бұзудың түрлері құқық бұзушылар және олардың коммерциялық құпияға қол жетімділігі.[7; 27]

Коммерциялық құпияға құқықтарды бұзудың ерекшелігін ескере отырып, осы саладағы азаматтық құқықтарды қорғау тәсілдерін анықтауға мүмкіндік беретін белгілерді ажыратуға болады. Белгілердің бірінші тобы, юрисдикциялық және юрисдикциялық емес қорғау нысандарын қолдану түріндегі коммерциялық құпияға қатысты азаматтық құқықтарды қорғаудың ықтимал нысандарын (негізгі критерий) ашады. Белгілердің екінші тобы құқық субъектісінің өкілеттіліктеріне байланысты коммерциялық құпияны қорғау әдістерін теруге мүмкіндік береді. Ұйым коммерциялық құпияға қатысты кіммен қарым-қатынасқа түсетініне байланысты: 1) ішкі құқықтық қатынастар (коммерциялық құпияны қорғауға қатысты жалдамалы қызметкерлермен, мүлікке байланысты мәселелерді реттеу жөніндегі компания акционерлерімен, оның ішінде құнды ақпаратты алуға, пайдалануға және беруге қатысты және т. б.); 2) сыртқы құқықтық қатынастар бөлінеді (сұрау салуы бойынша коммерциялық құпияны құрайтын ақпарат берілетін Тіркеуші, бақылаушы және өзге де мемлекеттік органдармен; шарттық қатынастар шеңберінде басқа адамдармен). Белгілердің үшінші тобы оларды бұзушыларға қолдану процесінде қорғау шаралары мен жауапкершілік шараларын ажыратуға мүмкіндік береді. Коммерциялық құпияға құқықтарды қорғау әртүрлі тәсілдермен жүзеге асырылуы мүмкін, дегенмен қолданыстағы азаматтық заңнаманың нормалары тек шығындарды өтеу сияқты әдіс деп аталады. Алайда, бұл Қазақстан Республикасы Азаматтық Кодексінің 9-бабында аталған қорғаудың басқа әдістерін қолдану мүмкіндігін жоққа шығармайды. Белгілердің төртінші тобы коммерциялық құпияны бұзу түрлеріне байланысты коммерциялық құпияны қорғау тәсілдерін жіктеуге мүмкіндік береді. Осы критерий бойынша коммерциялық құпияға құқықтарды қорғау тәсілдерін ажыратуға болады, олар: 1)

коммерциялық құпияны жария етуге, 2) оны заңсыз алуға және 3) коммерциялық құпияны заңсыз пайдалануға байланысты қолданылады.

Біздің ойымызша, коммерциялық құпияны қорғау жолдарын таңдау кезінде келесі критерийлер ескерілуі керек. Біріншіден, шарттық, корпоративтік және еңбек құқықтық қатынастарында коммерциялық құпияға құқықты бұзу кезінде, сондай-ақ мемлекетпен өзара қарым-қатынас кезінде мүліктік залал келтірудің ерекшелігіне байланысты (қорғау тәсілдерін таңдау кезінде коммерциялық құпияны иеленушіге зиян келтірген субъектілердің құқықтық жағдайына сүйену қажет). Екіншіден, коммерциялық құпияны иеленушінің құқықтарын бұзу сипатына байланысты (тиісінше, коммерциялық құпияны жария етуден, оны заңсыз алудан және коммерциялық құпияны заңсыз пайдаланудан қорғау тәсілдерін ажырату қажет). Үшіншіден, коммерциялық құпияның құқық иесі есептейтін нәтижеге байланысты, яғни. қорғаудың қандай да бір әдісін қолдану кезінде қол жеткізу керек, атап айтқанда коммерциялық құпияны заңсыз пайдалануды одан әрі бұзудың алдын алу, сотта коммерциялық құпияға құқықты растау, шығындарды өндіріп алу, өтемақы алу және т.б., өзін-өзі қорғаудың жекелеген әдістерін, жедел ықпал ету шараларын және азаматтық-құқықтық жауапкершілікті біржолғы немесе кешенді қолдану туралы айтуға болады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Гаврилов Э. П. Вопросы правовой охраны коммерческой тайны // Хозяйство и право. — 2021. — N 11. — С. 36-40.
2. Қазақстан Республикасының Азаматтық Кодексі (Жалпы бөлім) (2024.05.01. берілген өзгерістер мен толықтырулармен). - [Электрондық ресурс].- Қолжетімділік тәртібі: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=51006061#activate_doc=2
3. «Қазақстан Республикасының Кәсіпкерлік Кодексі» Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 29 қазандағы № 375-V Кодексі (2024.11.02. берілген өзгерістер мен толықтырулармен). - [Электрондық ресурс]. - Қолжетімділік тәртібі: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=39147530#activate_doc=2
4. «Әкімшілік құқық бұзушылық туралы» Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 5 шілдедегі № 235-V Кодексі (2024.11.02. берілген өзгерістер мен толықтырулармен). - [Электрондық ресурс]. - Қолжетімділік тәртібі: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31577100#activate_doc=2
5. Қазақстан Республикасының азаматтық кодексі (1999 ж. 1 шілдедегі № 409-1) (ерекше бөлім) (2024.25.03. берілген өзгерістер мен толықтырулармен). - [Электрондық ресурс]. - Қолжетімділік тәртібі: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=51013880&sub_id=10170000&pos=4850;-54#pos=4850;-54
6. Лобков А. Коммерческая тайна, нераскрытая информация, конфиденциальность. - [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30092425
7. Северин Р.М. Механизм защиты прав на коммерческую тайну.- Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. – М., 2011. – 30 с.

ҚАТТЫ ТҰРМЫСТЫҚ ҚАЛДЫҚТАРДЫ СҰРЫПТАУДЫ БІЛІМ БЕРУ АРҚЫЛЫ ШЕШУДІҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ

*Әбдіжәми А.Ж., Заң ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор,
академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды Университеті
Жаксыбеков Н.К., заң ғылымдарының магистрі, заңгер*

Соңғы жылдары еліміз жылдар бойы жинақталған, жүйелі шешімдерін таппаған төтенше жағдайлармен бетпе-бет келіп отыр. Білім мен ғылымсыз алысқа бармайтынымызға көзіміз жетті. Қоғам мүшелері тәуелсіздік алған уақыттан бері табиғи байлықтарға негізделген экономикамызды алдағы уақытта өнімге айналдырар уақыт келгенін түсінді. Бұл бағыт